

»Mi« ne možemo biti krivi?! Etnički identitet i opravdavanje postupaka vlastite grupe kao odrednice doživljaja kolektivne krivnje

Dinka ČORKALO BIRUŠKI

*Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu
dcorkalo@ffzg.hr*

Andreja MAGOČ

*OŠ Antuna Bauera, Vukovar
andreja.magoc@yahoo.com*

Svrha je rada ispitati odnos doživljaja kolektivne krivnje, etničkog identiteta i opravdavanja postupaka vlastite grupe na uzorku Hrvata i Srba u Vukovaru, utvrditi razlike među njima te ispitati prediktivnu snagu etničkog identiteta i opravdavanja postupaka vlastite grupe u predviđanju kolektivne krivnje. Istraživanje je provedeno na 70 sudionika hrvatske i 80 sudionika srpske nacionalnosti, stanovnika grada Vukovara i okolnih mjesta, u dobi između 18 i 35 godina. Hrvati i Srbi međusobno se ne razlikuju u prihvaćanju kolektivne krivnje, a Hrvati je u značajno većoj mjeri pripisuju te više opravdavaju postupke vlastite grupe i imaju izraženiji etnički identitet u odnosu na Srbe. Etnički identitet, pripisivanje kolektivne krivnje i opravdavanje postupaka vlastite grupe pozitivno su povezani. Negativno su povezani prihvaćanje kolektivne krivnje i etnički identitet te prihvaćanja kolektivne krivnje i opravdavanje postupaka vlastite grupe tijekom sukoba. Opravdavanje postupaka vlastite grupe značajno pridonosi objašnjenju kriterija prihvaćanja kolektivne krivnje u obama uzorcima i to tako da je veće opravdavanje postupaka vlastite grupe povezano s manjim stupnjem prihvaćanja kolektivne krivnje. Za predviđanje pripisivanja kolektivne krivnje varijabla etničkog identiteta značajno pridonosi objašnjenju varijance kod Hrvata, a varijabla opravdavanja postupaka vlastite grupe kod Srba. Raspravljene su implikacije rezultata za buduće međuetničke odnose u Vukovaru i drugim poslijeratnim zajednicama.

Ključne riječi: pripisivanje kolektivne krivnje, prihvaćanje kolektivne krivnje, etnički identitet, opravdavanje postupaka vlastite grupe, Vukovar

Uvod¹

Premda se u svakodnevnom diskursu često spominje, kolektivna je krivnja² teorijski i empirijski novi konstrukt u društvenim znanostima, a u socijalnoj se psihologiji sustavno izučava tek desetak godina, iako ga je Karl Jaspers, njemački psihijatar i filozof u svojem poznatom djelu *Pitanje krivnje: o političkoj odgovornosti Njemačke* (Jaspers, 2006) ponudio puno prije. Ako taj konstrukt želimo osloboditi stigme dnevnopolitičke uporabe i korisno ga upotrijebiti kao empirijski utemeljen i prediktivan za druge međugrupne procese, zasad valja ostaviti po strani raspravu moraju li se ili trebaju li se uopće ljudi osjećati krivima za zločine počinjene u prošlosti, a da oni sami za njih nisu osobno odgovorni (Branscombe, Doosje i McGarty, 2003: 51). Pritom nije riječ o nekim općim ljudima – riječ je o *pripadnicima grupa i grupnoj pripadnosti* – pa, dakle, i o tome trebaju li *članovi grupe* osjećati odgovornost i, posljedično, krivnju za zlodjela počinjena u ime svoje grupe.

Imajući upravo to na umu, suvremena socijalna psihologija konceptualizira kolektivnu krivnju kao emociju utemeljenu na grupnoj pripadnosti, koja se pojavljuje kad se pojedinčev kolektivni identitet ili njegova povezanost s grupom čiji su postupci nemoralni učini salijentnim (Branscombe i Doosje, 2004). Osnova za to je jednostavna: ako se osjećamo ponosnima zbog uspjeha naše grupe (ili samo nekih njezinih pripadnika), ako smo ponosni na kulturnu baštinu svoje grupe, ako dio, dakle, grupnoga sjaja pada i na nas kao članove te grupe, nije li onda opravdano očekivati da manje lijepe epizode, koje uključuju nanošenje štete i nepravde drugoj grupi, mogu izazvati krivnju i želju da se ispravi šteta koju je nanijela vlastita grupa (Branscombe i Doosje, 2004).

Dva su nužna preduvjeta za doživljaj kolektivne krivnje: samokategorizacija u grupu i doživljaj da je grupa odgovorna za počinjeno (Branscombe, Doosje i McGarty, 2003). Prva pretpostavka proizlazi iz činjenice da se ljudi svrstavaju u grupe i da im pripadaju. Ta je teza osnova za samokategorizaciju i osjećaj pripadnosti ovoj ili onoj grupi (etničkoj, religijskoj,

¹ Rad je nastao u okviru projekta »Prilagodba pojedinca i zajednice u vrijeme društvene tranzicije«, koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, te projekta »Međuetnički odnosi kao element socijalne kohezije: praćenje procesa socijalne rekonstrukcije u Vukovaru«, koji se provodi uz potporu Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva.

² Kad o kolektivnoj krivnji govorimo u psihološkom smislu, treba naglasiti da je riječ o *doživljaju* kolektivne krivnje, koji je oslobođen ideološkoga, političkog, pa i filozofskog naboja. Riječ je o, dakle, *intrapsihičkom doživljaju*, koji se temelji na činjenici grupne pripadnosti, a određuje se kao svjesno čuvstvo. Zahvaljujemo prof. dr. Slavku Kljaiću na ovom vrijednom uvidu.

profesionalnoj, rodnoj ili kakvoj drugoj). Zato, prema teoriji društvenog identiteta (Tajfel, 1981; Tajfel i Turner, 1986), postoji, na grupnoj pripadnosti utemeljen, motiv da svoju grupu doživljavamo vrijednom i dobrom, da nam je izvorom, kako to američki autori nazivaju, kolektivnog (Luhtanen i Crocker, 1996), odnosno prema europskim autorima, društvenog identiteta. Mi, dakle, ne želimo biti samo vrijedni kao pojedinci, nego i svoju grupu želimo smatrati vrijednom. Za pojavu doživljaja kolektivne krivnje, međutim, nije presudna snažna identifikacija s grupom (Doosje i dr., 1998), nego jednostavna činjenica da se doživljavamo članovima (okrivljene) grupe. Stoga je i moguće osjetiti krivnju zbog postupaka grupe, a da pritom ne snosimo nikakvu legalnu odgovornost, niti smo na ikoji način sudjelovali u počinjenju zlodjela ili nanošenju štete. Nemoralne postupke koje su počinili drugi pripadnici vlastite grupe i pripadnike grupe koji nisu sudjelovali u takvim zlodjelima povezuje zajednički grupni identitet (Branscombe i Doosje, 2004).

Istraživanja su pokazala da je moguće razlikovati dva aspekta kolektivne krivnje – prihvaćanje i pripisivanje (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004). Za *prihvaćanje* kolektivne krivnje nužna je *kategorizacija sebe* kao pripadnika grupe-počinitelja i uvjerenje da su postupci vlastite grupe prema drugoj, vanjskoj grupi nelegitimni.

Pripisivanje kolektivne krivnje proizlazi iz *kategorizacije drugih* kao pripadnika grupe koja je povrijedila našu, dakle, vlastitu grupu, a taj se doživljaj ne mora odnositi na neki današnji, nego i na povijesni sukob. Tako pripisivanje kolektivne krivnje predstavlja želju članova viktimizirane grupe da *svi članovi grupe* koja im je nanijela zlodjelo prihvate odgovornost, te osjete kolektivnu krivnju i grizodušje za postupke vlastite grupe (Wohl i Branscombe, 2005; Wohl i dr., 2006). Tako istraživanja pokazuju da sadašnji članovi vanjske grupe nisu morali imati nikakvu osobnu ulogu u zločinima koji su počinjeni u prošlosti, no na osnovi njihove »povezanosti po asocijaciji« (Doosje i dr., 1998), dakle njihove kategorijalne povezanosti s povijesnom grupom počinitelja, povrijeđena grupa može od sadašnjih pripadnika očekivati kajanje i pripisati im kolektivnu krivnju za nemoralne postupke njihove grupe u prošlosti (Wohl, Branscombe i Klar, 2006).

Zašto je doživljaj kolektivne krivnje bitan (emocionalni) doživljaj u kontekstu međugrupnih odnosa? Istraživanja i u eksperimentalnim i u stvarnim uvjetima pokazuju značenje doživljaja kolektivne krivnje za procese opraštanja, spremnosti na naknadu štete, reparaciju i pomirenje³ među gru-

³ Premda uobičajen u literaturi, pojam pomirenja u grupnom kontekstu, po našem sudu, nije primjeren stoga se radije koristimo pojmom socijalne rekonstrukcije (Ajduković, 2003).

pama (Doosje i dr., 2004; Hewstone i dr., 2004; Iyer, Leach i Pedersen, 2004; Manzi i Gonzales, 2007; Nadler i Shnabel, 2008; Shnabel i Nadler, 2008; Wohl i Branscombe, 2005). Drugim riječima, mogućnost priznavanja zlodjela počinjenih u grupnim sukobima, najčešće u ratu, ali i narušavanje moralne norme i/ili norme pravednosti u hijerarhiziranom svijetu dominantnih i deprivilegiranih grupa (Sidanius i Pratto, 1999) prvi je korak, dapače preduvjet za uspostavu stabilnijih međugrupnih odnosa (Kelman, 2008). Valja, međutim, imati na umu da kolektivna krivnja može imati i svoje naličje. Naša istraživanja na Hrvatima iz Hrvatske i Srbima iz Srbije pokazuju da je upravo pripisivanje kolektivne krivnje posredujući proces kojim se ostvaruje veza ratne traumatizacije i nacionalizma, odnosno društvene distance prema grupi u sukobu (Čorkalo Biruški i Penić, u tisku). Neki drugi autori dovode u pitanje korisnost pojma kolektivne krivnje u kontekstu poslijeratnog oporavka (Clark, 2008). Naglašavamo, stoga, ponovo da je *doživljaj kolektivne krivnje* koristan intrapsihički proces nelagode (bez obzira na to je li riječ o emociji ili nije – ta rasprava nadilazi svrhu ovoga rada), koji motivira da se počinjena šteta drugome ublaži ili ispravi, za razliku od *kolektivizacije krivnje*, koja može biti (i) nametnuti ideološki obrazac. Ako grupa ne može izići iz okvira nametanja krivnje, jer se ona stalno i opetovano ističe, teško da je moguće učiniti išta da se šteta ispravi. To su preduvjeti za razvoj druge grupne emocije – *doživljaja srama* – za koju su istraživanja pokazala da je paralizirajuća za počinitelja te vodi izbjegavanju odgovornosti, a ne aktivnom procesu obnove odnosa (Brown i Cehajic, 2008).

Iako je rečeno da je samokategorizacija, a ne snaga grupne identifikacije, presudna za doživljaj kolektivne krivnje, odnos između grupnog identiteta i doživljaja kolektivne krivnje nije jednostavan, jednoznačan niti do kraja istražen. Istraživanja pokazuju da su osobe snažnije identificirane s vlastitom grupom (etničkom, rodnom ili onom stvorenom u eksperimentalnim uvjetima) sklonije doživjeti grupne emocije od nisko identificiranih (Wohl, Branscombe i Klar, 2006) pa bi slijedom toga moglo proizaći da osobe snažnije identifikacije s grupom snažnije doživljavaju i kolektivnu krivnju. No, čini se da je taj odnos upravo obrnut: nisko identificirani skloniji su sagledati negativne postupke pripadnika vlastite grupe kako bi ublažili osjećaj krivnje (Doosje i dr., 1998; Doosje i dr., 2006), dok su visoko identificirani s grupom primarno motivirani očuvati »dobru sliku« o vlastitoj grupi, odbaciti optužbe na njezin račun ili legitimizirati njezine postupke te

Ovdje ga ipak koristimo zbog njegove uobičajenosti. O tome više vidi u Čorkalo Biruški i Ajduković (2009).

se tako »poštedjeti« osjećaja krivnje. Čini se da doživljaj kolektivne krivnje nije određen toliko snagom, koliko vrstom identifikacije. Roccas, Klar i Liviatan (2006) su kontrastirali domoljubnu privrženost i glorifikaciju vlastite etničke grupe na uzorku izraelskih studenata te pokazali da je privrženost bila pozitivno povezana, dok je glorifikacija grupe bile negativno povezana s doživljajem krivnje izazvanim opisima povijesnih događanja u kojima su Izraelci nanijeli štetu Palestincima.

Istraživanja pokazuju da i grupe, kao i pojedinci, imaju mehanizme kojima odbacuju mogućnost da se grupa unutar vlastitih redova negativno vrednuje. To osobito vrijedi za visokoidentificirane članove. Da bi izbjegli prihvaćanje kolektivne odgovornosti i krivnje, visokoidentificirani s grupom skloniji su korištenju strategija kao što su okrivljivanje grupe-žrtve za štetu koja im je nanesena, okrivljivanje nekoliko devijantnih pripadnika vlastite grupe ili pak pronalaženje vanjskih uzroka za nepravdu koju je njihova grupa nanijela (Wohl, Branscombe i Klar, 2006). No, mehanizmi grupnog opravdavanja do sada nisu sustavno ispitivani.

Stoga smo u ovom istraživanju postavili za cilj ispitati odnos doživljaja kolektivne krivnje, etničkog identiteta i opravdavanja postupaka vlastite grupe na dvije etničke grupe u nedavnom sukobu u Vukovaru. Željeli smo provjeriti jesu li predviđeni odnosi među uključenim varijablama stabilni i u uvjetima visoko podijeljene postkonfliktne zajednice te mogu li se pripisivanje i prihvaćanje kolektivne krivnje predvidjeti na temelju etničkog identiteta i opravdavanja postupaka vlastite grupe. Pritom smo očekivali pozitivnu povezanost etničkog identiteta i pripisivanja, a negativnu povezanost etničkog identiteta i prihvaćanja kolektivne krivnje. Također smo očekivali da će i etnički identitet i opravdavanje postupaka vlastite grupe samostalno pridonositi tumačenju varijance obaju aspekata doživljaja kolektivne krivnje.

Metoda

Sudionici

Sudionici su u istraživanju bili stanovnici grada Vukovara i okolnih mjesta koja gravitiraju Vukovaru, hrvatske i srpske nacionalnosti, u dobi između 18 i 35 godina. Upitnike je ispunilo 150 sudionika od kojih se njih 80 identificiralo kao Srbi (53,3% uzorka), a ostalih 70 sudionika kao Hrvati (46,7% uzorka). Među njima je bilo 41% muškaraca i 59% žena. Osnovnu školu završilo je 1,3%, srednju 85,3%, a fakultet 13,3% sudionika. Većina su ispitanika bili studenti (57,1%), zaposlenih je bilo 32%, a nezaposlenih 10,9% uzorka.

Instrumenti⁴

U istraživanju su upotrijebljeni sljedeći instrumenti:

Skala doživljaja kolektivne krivnje (Ajduković, Čorkalo Biruški, Jelić i Penić, 2008) sastoji se od subskale *prihvatanja kolektivne krivnje* ($\alpha = 0,90$) koja mjeri stupanj prihvatanja kolektivne krivnje za ono što je u ratu vlastita grupa počinila drugoj grupi i subskale *pripisivanja kolektivne krivnje* ($\alpha = 0,96$) koja mjeri stupanj pripisivanja kolektivne krivnje za ono što je u ratu vanjska grupa počinila vlastitoj grupi. Subskala *prihvatanje kolektivne krivnje* sastoji se od 4 čestice, s pripadajućom skalom Likertova tipa na kojoj sudionik iskazuje svoj stupanj slaganja sa sadržajem čestice od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (potpuno se slažem). Primjer čestice jest *Osjećam krivnju zbog kršenja ljudskih prava koje su tijekom rata počinili pripadnici moga naroda*. Subskala *pripisivanje kolektivne krivnje* sadržava 5 čestica na koje se odgovara na isti način kao i u prethodnoj skali. Primjer čestice pripisivanja kolektivne krivnje jest *Krivim drugu stranu zbog svega što su nam učinili tijekom rata*.

Ukupan rezultat izražava se kao prosjek svih zaokruženih vrijednosti, a viši rezultat označava veći stupanj pripisane ili prihvaćene krivnje. Provjerom faktorske strukture čitave skale kolektivne krivnje na ovom uzorku očekivano su dobivena dva faktora koja objašnjavaju 83,4% ukupne varijance.

Skala opravdavanja postupaka vlastite grupe (Ajduković, Čorkalo Biruški, Jelić i Penić, 2008) mjeri stupanj opravdavanja negativnih postupaka vlastite prema vanjskoj grupi. Sastoji se od 7 čestica kojima ispitanik izražava svoj stupanj slaganja na skali od 5 stupnjeva – od 1 (uopće se ne slažem), do 5 (potpuno se slažem). Primjer čestice jest *Moj narod je bio žrtva u ratu pa mi ne možemo biti odgovorni za zla koja su se dogodila*. S po jednom česticom opisana su u skali sljedeća opravdavanja postupaka vlastite grupe: poricanje, percepcija vlastitog naroda kao žrtve, isticanje zločina samo nekih pripadnika grupe, opravdanje da su zločini počinjeni u samoobrani, okrivljivanje okolnosti, umanjivanje zločina vlastite strane u odnosu na one druge strane te okrivljivanje druge strane za to što im se dogodilo. Ukupan rezultat dobiva se zbrajanjem odgovora za sve čestice pri čemu veći rezultat upućuje na veći stupanj opravdavanja postupaka vlastite grupe. Ukupan rezultat na toj se skali kreće od 7 do 35. Koeficijent unutarnje konzistencije u ovoj primjeni skale iznosi $\alpha = 0,86$. Faktorskom se analizom izdvajaju dva faktora koji objašnjavaju ukupno 71% varijance.

Skala etničkog identiteta (Doosje, Ellemers i Spears, 1995) mjeri izraženost etničkog identiteta. Sadržava 4 čestice s pripadajućom skalom Li-

⁴ Potpune skale izrađene u okviru projekta »Prilagodba pojedinca i zajednice u vrijeme društvene tranzicije« mogu se dobiti kod autora.

kertova tipa od 5 stupnjeva pri čemu 1 znači »uopće se ne slažem«, a 5 »potpuno se slažem«. Sudionici su trebali izraziti svoj stupanj slaganja sa svakom pojedinom tvrdnjom. Ukupan rezultat na skali kreće se od 4 do 20. Veći rezultat upućuje na veću izraženost etničkog identiteta. Koeficijent unutarnje konzistentnosti u ovoj primjeni skale iznosi $\alpha = 0,81$. Faktorskom je analizom čestica dobivena očekivana jednofaktorska struktura, čime je objašnjeno 66,8% ukupne varijance.

Provedba istraživanja

Istraživanje je provedeno tijekom svibnja i lipnja 2008. godine u Vukovaru, kao pilot-istraživanje trećeg vala istraživanja socijalno-rekonstrukcijskih procesa u Vukovaru nakon rata (Biro i dr., 2004; Ajduković i Čorkalo, 2004; Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009). Sudionici istraživanja regrutirani su metodom snježne grude (*snowballing*). Početna kontakt-osoba pronašla je ulazni skup od 6 sudionika koji su zamoljeni da nađu dodatne sudionike koji zadovoljavaju postavljene kriterije (da žive u Vukovaru ili neposrednoj okolici, da su dobi između 18 i 35 godina te da je podjednak broj muškaraca i žena) i podijele im upitnike. Sudionici u ulaznom skupu dobili su detaljne upute te su i sami ispunili upitnik kako bi se provjerile možebitne nejasnoće. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno. Sudionici su ispunjene upitnike zatvarali u omotnice i tako ih predali ulaznom istraživaču.

Rezultati

Razlike u doživljaju kolektivne krivnje, opravdavanju postupaka vlastite grupe i etničkom identitetu između vukovarskih Hrvata i Srba

Prosječne vrijednosti rezultata postignutih na skalama pripisivanja i prihvaćanja kolektivne krivnje, opravdavanja grupnih postupaka i etničkog identiteta nalaze se u Tablici 1.

Tablica 1. Prosječne vrijednosti i raspršenja rezultata na skalama kolektivne krivnje, opravdavanja grupnih postupaka i etničkog identiteta

	<i>Hrvati</i>			<i>Srbi</i>		
	M	SD	N	M	SD	N
Pripisivanje kolek. krivnje	4,14	1,073	69	2,63	1,312	78
Prihvaćanje kolek. krivnje	2,44	1,195	69	2,29	1,278	80
Opravdavanje	24,04	6,745	70	20,05	7,062	79
Etnički identitet	18,15	2,242	68	16,63	3,396	78

Testiranje razlika u prosječnim rezultatima na odabranom nizu mjera pokazalo je značajnu razliku između Hrvata i Srba u pripisivanju kolektivne krivnje ($t(145) = 7,565; p < 0,0001$), pri čemu Hrvati više pripisuju krivnju drugoj strani za ono što se dogodilo njihovom narodu tijekom Domovinskoga rata (Tablica 1). U prihvaćanju kolektivne krivnje, međutim, nema razlike između tih dvaju uzoraka ($t(147) = 0,728; p > 0,05$) – ni Hrvati ni Srbi zapravo ne prihvaćaju kolektivnu krivnju za nedjela počinjena tijekom rata.

Razlika u istom smjeru nađena je i u prosječnom stupnju opravdavanja postupaka vlastite grupe ($t(147) = 3,517; p < 0,001$), pri čemu Hrvati više opravdavaju postupke vlastite grupe tijekom rata od Srba. Pojedinačne razlike na pojedinim česticama skale zorno su prikazane na Slici 1a i 1b, pri čemu su odgovori grupirani u tri kategorije: slažem se, ne slažem se i niti se slažem/niti se ne slažem.

Također smo provjerili u kojim se strategijama opravdavanja postupaka vlastite grupe sudionici hrvatske i srpske nacionalnosti razlikuju. Nakon provedene analize može se utvrditi da se Hrvati i Srbi ne razlikuju statistički značajno u svojim odgovorima na tvrdnji *Ne vjerujem da je moj narod počinio išta loše tijekom rata* ($\chi^2(2, N = 150) = 3,832; p > 0,05$). S tom se tvrdnjom složilo približno 26% sudionika hrvatske nacionalnosti i 15% sudionika srpske nacionalnosti, oko trećine obje skupine ispitanika se ne može odlučiti. Ipak gotovo 60% Srba se ne slaže s tom tvrdnjom, dok je taj postotak u Hrvata 44%.

Statistički značajna razlika između Hrvata i Srba nije dobivena ni u odgovorima na tvrdnju *Moj narod ne može biti odgovoran za zlodjela koja su počinili samo neki njegovi pripadnici* ($\chi^2(2, N = 150) = 1,211; p > 0,05$). Svoje slaganje s tom tvrdnjom izrazilo je 68,6% Hrvata i 71,3% Srba. Dobiveni rezultati pokazuju da više od dvije trećine i Hrvata i Srba odbija kolektivnu odgovornost za zlodjela koja su počinili pojedini pripadnici njihova naroda.

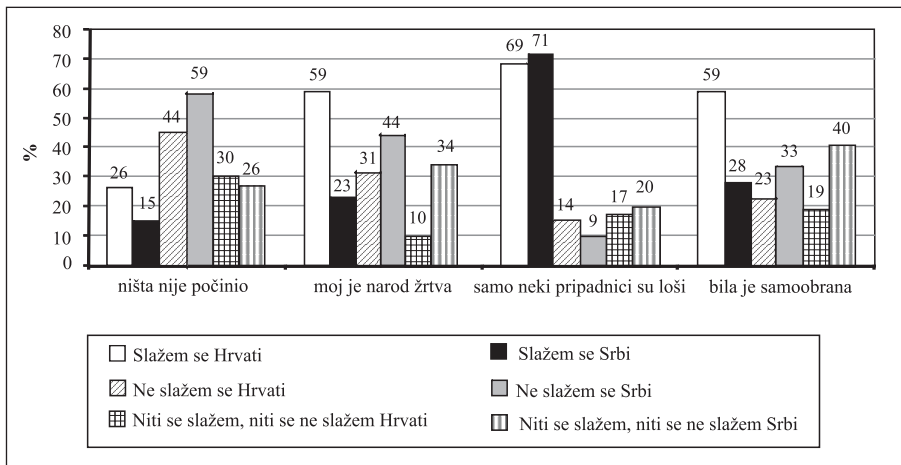
Statistički značajna razlika između Hrvata i Srba nije dobivena niti u odgovorima na tvrdnju *Okolnosti su prisilile neke moje sunarodnjake da počine zlodjela* ($\chi^2(2, N = 149) = 2,336; p > 0,05$) 54,2% Hrvata i 41,3% Srba se složilo s tom tvrdnjom, pokazujući tendenciju eksternalnog atribuiranja uzroka počinjenih zlodjela.

Na ostalim česticama skale dobivene razlike idu u smjeru većeg opravdavanja postupaka vlastite grupe kod Hrvata.

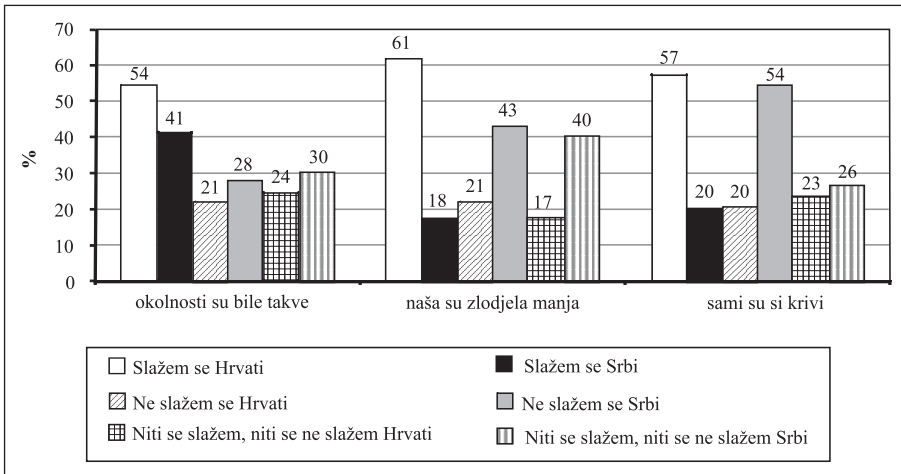
Dobivena je statistički značajna razlika između Hrvata i Srba u pogledu percepcije *vlastitog naroda kao žrtve*, koja ne može biti odgovorna za počinjena zla ($\chi^2(2, N = 150) = 23,132; p < 0,01$) s čime se složilo 58,6% Hrvata i 22,5% Srba. Također statistički značajno više Hrvata u odnosu

na Srbe smatra da su zlodjela koja su počinili pripadnici njihova naroda učinjena u obrani ($\chi^2(2, N = 150) = 15,536; p < 0,01$). Takvo je stajalište izrazilo 58,6% Hrvata i 27,5% Srba.

Slika 1a. Postotak ispitanika hrvatske i srpske nacionalnosti koji biraju odgovor »slažem se«, »ne slažem se« i »niti se slažem/niti se ne slažem« na pojedinim česticama koje opisuju postupke opravdavanja nemoralnih postupaka vlastite grupe tijekom rata

Slika 1b. Postotak ispitanika hrvatske i srpske nacionalnosti koji biraju odgovor »slažem se«, »ne slažem se« i »niti se slažem/niti se ne slažem« na pojedinim česticama koje opisuju postupke opravdavanja nemoralnih postupaka vlastite grupe tijekom rata

Statistički značajno više Hrvata (61,4%) nego Srba (17,5%) smatra da su zlodjela koja su počinili pripadnici njihova naroda *neusporedivo manja* od zlodjela druge strane ($\chi^2(2, N = 150) = 30,682; p < 0,01$).

Hrvati (57,1%) u statistički značajno većem broju od Srba (20%) smatraju da je *druga strana sama kriva* za sve što joj se dogodilo ($\chi^2(2, N = 150) = 25,161; p < 0,01$).

U pogledu izraženosti etničkog identiteta vukovarski se Hrvati i Srbi također razlikuju ($t(144) = 3,139; p < 0,01$), pri čemu Hrvati pokazuju izraženiji stupanj etičkog identiteta u odnosu na Srbe. Valja istaknuti da je kod obiju grupa etnički identitet visoko izražen.

Povezanost između etničkog identiteta, kolektivne krivnje i opravdavanja postupaka vlastite grupe

Stupanj povezanosti između etničkog identiteta, prihvaćanja kolektivne krivnje, pripisivanja kolektivne krivnje i opravdavanja postupaka vlastite grupe izračunat je posebno za svaki uzorak, a te su korelacije prikazane u Tablici 2.

Tablica 2. Matrica korelacija između prihvaćanja i pripisivanja kolektivne krivnje, opravdavanja postupaka vlastite grupe i etničkog identiteta kod Hrvata (N = 70) i Srba (N = 80)

	<i>Prihvaćanje</i>		<i>Opravdavanje</i>		<i>Etnički identitet</i>	
	Hrvati	Srbi	Hrvati	Srbi	Hrvati	Srbi
Pripisivanje	-0,32**	-0,01	0,47**	0,54**	0,57**	0,29*
Prihvaćanje			-0,44**	-0,33**	-0,28*	-0,21
Opravdavanje					0,54**	0,52**

** p < 0,01

* p < 0,05

Iz Tablice 2 vidljivi su očekivani smjerovi i veličine povezanosti, koje su na obama uzorcima uglavnom podjednake veličine i istoga smjera: u obama uzorcima postoji pozitivna povezanost između etničkog identiteta i pripisivanja kolektivne krivnje, s tim da je ta povezanost srednje visoka kod Hrvata, a relativno slaba kod Srba, no u objema je grupama istoga smjera: viši je etnički identitet povezan s izraženijim pripisivanjem kolektivne krivnje.

U obama je uzorcima dobivena i pozitivna, srednje visoka korelacija između etničkog identiteta i opravdavanja postupaka vlastite grupe, koja upućuje na to da je izraženiji etnički identitet povezan s većom sklonošću opravdavanja postupaka vlastite grupe.

Pozitivnu i srednje visoku povezanost nalazimo i između pripisivanja kolektivne krivnje i opravdavanja postupaka vlastite grupe: i kod Hrvata i kod Srba veće je pripisivanje kolektivne krivnje povezano s većom sklonošću opravdavanja postupaka vlastite grupe.

I kod Hrvata i kod Srba se pokazalo da je izraženiji etnički identitet povezan sa slabijim prihvaćanjem kolektivne krivnje, no ta je povezanost u srpskom uzorku marginalno značajna ($p < 0,06$).

Prihvatanje kolektivne krivnje negativno je povezano s opravdavanjem postupaka vlastite grupe i to nešto snažnije kod Hrvata, nego kod Srba.

Jedina zamjetno različita povezanost u tim dvama uzorcima jest ona između prihvaćanja i pripisivanja kolektivne krivnje. Ona kod Srba nije značajna dok kod Hrvata jest.

Doprinos etničkog identiteta i opravdavanja postupaka vlastite grupe u objašnjavanju kriterija prihvaćanja i pripisivanja kolektivne krivnje

Da bismo utvrdili doprinos etničkog identiteta i opravdavanja postupaka vlastite grupe u objašnjavanju kriterija prihvaćanja i pripisivanja kolektivne krivnje provedene su četiri hijerarhijske regresijske analize. Promatrano je koliko etnički identitet i opravdavanje postupaka vlastite grupe kao prediktori objašnjavaju kriterij prihvaćanja kolektivne krivnje te koliko isti prediktori objašnjavaju kriterij pripisivanja kolektivne krivnje i to posebno za Hrvate i posebno za Srbe.

Rezultati su prikazani u Tablicama 3 i 4.

Za kriterij prihvaćanja kolektivne krivnje u prvom je koraku uvedena varijabla etničkog identiteta te je, kod Hrvata, tim korakom objašnjeno statistički značajnih 7,7% varijance kriterija. Iz Tablice 3 vidljivo je da je veći stupanj etničkog identiteta povezan s nižim stupnjem prihvaćanja kolektivne krivnje. Na uzorku sudionika srpske nacionalnosti etnički je identitet objasnio statistički neznačajnih 4,5% varijance kriterija.

Dodavanjem varijable opravdavanja postupaka vlastite grupe kod Hrvata se objasni dodatnih statistički značajnih 11,6% varijance kriterija, a doprinos etničkog identiteta kriteriju prestaje biti značajan. Iz toga je razvidno da opravdavanje postupaka vlastite grupe u hrvatskom uzorku predstavlja medijator-varijablu u odnosu etničkog identiteta i prihvaćanja kolektivne krivnje. Ta je tvrdnja dodatno provjerena medijacijskom analizom, kako to predlažu Baron i Kenny (1986), te se pokazalo da uvođenjem varijable opravdavanja postupaka vlastite krivnje, povezanost između etničkog identiteta i prihvaćanja kolektivne krivnje prestaje biti značajna ($\beta = -0,057$; $p > 0,05$). Drugim riječima, viši etnički identitet potiče in-

tenzivnije opravdavanje postupaka vlastite grupe, što dovodi do manjega prihvaćanja kolektivne krivnje.

Tablica 3. Doprinos varijabli etničkog identiteta i opravdavanja postupaka vlastite grupe u predviđanju prihvaćanja kolektivne krivnje kod Hrvata i Srba

	<i>Korak</i>	<i>Prediktor</i>	<i>Koeficijent u pojedinom koraku</i>	<i>Koeficijent u završnom koraku</i>
<i>Hrvati</i>	1	Etnički identitet	-0,277*	-0,057
	$R = 0,277, R^2 = 0,077, F = 5,4, df = 1,65, p = 0,023$			
	2	Etnički identitet	-0,057	-0,057
		Opravdavanje grupnih postupaka	-0,406**	-0,406**
$R = 0,439, R^2 = 0,193, F = 9,21, df = 1,64, p = 0,003$				
<i>Srbi</i>	1	Etnički identitet	-0,211	-0,211
	$R = 0,211, R^2 = 0,045, F = 3,49, df = 1,75, p = 0,065$			
	2	Etnički identitet	-0,055	-0,055
		Opravdavanje grupnih postupaka	-0,301*	-0,301*
$R = 0,333, R^2 = 0,111, F = 5,52, df = 1,74, p = 0,021$				

** $p < 0,01$

* $p < 0,05$

Uvođenje varijable opravdavanja postupaka vlastite grupe u drugom koraku kod sudionika srpske nacionalnosti objasnilo je dodatnih 6,6% varijance prihvaćanja kolektivne krivnje i taj je doprinos statistički značajan. Utjecaj etničkog identiteta i dalje je ostao statistički neznačajnim.

U završnom modelu s dvjema prediktorskim varijablama kod Hrvata je objašnjeno 19,3%, a kod Srba 11,1% varijance kriterija, i u obama slučajevima varijabla koja značajno pridonosi objašnjenju prihvaćanja kolektivne krivnje jest opravdavanje postupaka vlastite grupe: veće opravdavanje postupaka vlastite grupe povezano je s manjim stupnjem prihvaćanja kolektivne krivnje.

Za kriterij pripisivanja kolektivne krivnje također je provedena istovjetna hijerarhijska analiza, kod obiju skupina ispitanika. Ti su rezultati prikazani u Tablici 4.

U prvom je koraku uvedena prediktorska varijabla *etnički identitet* koja je kod Hrvata objasnila relativno visokih i statistički značajnih 32,8% varijance kriterija, dok je kod Srba objasnila statistički značajnih 9,2% varijan-

ce kriterija. Kao što se može vidjeti iz Tablice 4, kod obiju je skupina veći etnički identitet povezan s većim stupnjem pripisivanja kolektivne krivnje.

Tablica 4. Doprinos varijabli etničkog identiteta i opravdavanja postupaka vlastite grupe u predviđanju pripisivanja kolektivne krivnje kod Hrvata i Srba

	Korak	Prediktor	Koeficijent u pojedinom koraku	Koeficijent u završnom koraku
Hrvati	1	Etnički identitet	0,573**	0,454**
	$R = 0,573, R^2 = 0,328, F = 31,69, df = 1,65, p = 0,000$			
	2	Etnički identitet	0,454**	0,454**
		Opravdavanje grupnih postupaka	0,217	0,217
$R = 0,601, R^2 = 0,361, F = 3,32, df = 1,64, p = 0,073$				
Srbi	1	Etnički identitet	0,303**	0,303**
	$R = 0,303, R^2 = 0,092, F = 7,37, df = 1,75, p = 0,008$			
	2	Etnički identitet	0,039	0,039
		Opravdavanje grupnih postupaka	0,525**	0,525**
$R = 0,545, R^2 = 0,297, F = 21,03, df = 1,74, p = 0,000$				

** $p < 0,001$

* $p < 0,01$

U drugom je koraku uvedena varijabla *opravdavanje postupaka vlastite grupe* koja je kod Hrvata objasnila statistički neznačajnih 3,3% varijance kriterija, a kod Srba objašnjava statistički značajnih 20,5% varijance kriterija. Pritom doprinos etničkog identiteta kod Srba prestaje biti značajan, a kod Hrvata doprinos opravdavanja postupaka nije značajan. Za razliku od posredujućeg efekta opravdavanja postupaka vlastite grupe u odnosu etničkog identiteta i prihvaćanja kolektivne krivnje na hrvatskom uzorku, ovdje se pokazuje potpuni medijacijski efekt iste varijable, dakle opravdavanja postupaka vlastite grupe, u odnosu etničkog identiteta i pripisivanja kolektivne krivnje, ali na srpskom uzorku. Ponovo slijedeći postupak Barona i Kennya (1986), pokazano je da uvođenjem opravdavanja postupaka vlastite grupe odnos između etničkog identiteta i pripisivanja kolektivne krivnje u srpskom uzorku prestaje biti značajan ($\beta = 0,04; p > 0,05$). Drugim riječima, izraženiji etnički identitet u srpskom uzorku dovodi do većeg opravdavanja postupaka vlastite grupe, što dovodi do izraženijeg pripisivanja kolektivne krivnje drugoj »strani«.

Kod Hrvata je u završnom modelu objašnjeno ukupno 36,1% varijance kriterija pripisivanja kolektivne krivnje, s etničkim identitetom kao jedinim značajnim prediktorom: što je on izraženiji, to je izraženije pripisivanje kolektivne krivnje. Pokazalo se da je u završnom modelu kod Srba objašnjeno statistički značajnih 29,7% varijance kriterija pripisivanja kolektivne krivnje, a jedini značajan prediktor jest opravdavanje postupaka vlastite grupe, pri čemu što je ono izraženije, to je i izraženije pripisivanje kolektivne krivnje.

Rasprava

Cilj je ovoga istraživanja bio ispitati odnos između etničkog identiteta, opravdavanja postupaka vlastite grupe i kolektivne krivnje na uzorku Hrvata i Srba u Vukovaru te provjeriti jesu li i koliko etnički identitet i opravdavanje postupaka vlastite grupe prediktivni za doživljaj kolektivne krivnje.

Istraživanje je pokazalo da se Hrvati i Srbi razlikuju u pripisivanju kolektivne krivnje, pri čemu Hrvati više pripisuju odgovornost »drugoj strani« za sve što se u ratu dogodilo, nego što to čine Srbi. U prihvaćanju kolektivne krivnje, međutim, između vukovarskih Hrvata i Srba nema razlike – ni jedni ni drugi ne prihvaćaju krivnju vlastite grupe za događaje u ratu. Ta »ukopana« pozicija neprihvatanja odgovornosti za ratna zbivanja može, dakako, značiti odbijanje ideje kolektivne odgovornosti (Branscombe i dr., 2004) za činjenje pojedinaca uopće, no obrasci odgovora pripisivanja kolektivne krivnje čine ovu tezu malo vjerojatnom.

Podjednako neprihvatanje odgovornosti i krivnje kod sukobljenih grupa nalazimo tijekom samoga sukoba, neposredno nakon sukoba ili u okolnostima hladnog sukoba. Za vrijeme i neposredno nakon sukoba krivnja je uvijek na drugoj strani – to je jedan od mehanizama kojima se sukob održava, inače bi borba bila besmislena. Neposredno nakon sukoba, kad obje strane broje svoje žrtve, djeluju i drugi složeni grupni mehanizmi, a jedan od najistaknutijih jest mehanizam sukobljenih obrazloženja, međusobnog okrivljavanja i posljedično – sukobljenih povijesti. Na djelu su različite naracije o tome tko je kome što učinio (Ajduković i Čorkalo, 2004; Čorkalo i dr., 2004), a Bar-Tal i dr. (2009) u složenim okolnostima dugotrajnoga izraelsko-palestinskog sukoba govore o *konfliktnom etosu*, kao nizu društvenih vjerovanja koja, poput ideologije, predstavljaju okvir kroz koji se promatra sukob. U okolnostima hladnog »sukoba«, kakvi su danas odnosi katoličke i protestantske zajednice u Sjevernoj Irskoj dobivaju se na skali prihvaćanja kolektivne krivnje upravo isti rezultati kakve smo dobili i mi: podjednaki i niski u objema nekad sukobljenim grupama. Slične smo rezultate dobili i u našem istraživanju kohorte rođene između 1974. i 1968. godine u Hrvatskoj i u Srbiji (Čorkalo Biruški i Penić, u tisku). Iako je riječ

o nešto starijem uzorku, prosječne dobi oko 36 godina i ljudima koji su u odrasloj dobi doživjeli rat, obrazac rezultata pripisivanja kolektivne krivnje istovjetan je vukovarskom uzorku: i Hrvati u Hrvatskoj i Srbi u Srbiji podjednako (visoko) pripisuju krivnju za nedaće vlastite grupe drugoj strani, ali ju ne prihvaćaju.

Obrazac razlika odgovora između (niskog) prihvaćanja i (visokog) pripisivanja kakav nalazimo u našem uzorku Hrvata iz Vukovara tipičan je obrazac kod grupa koje se doživljavaju kolektivnom žrtvom. U kontekstu Vukovara ta je kolektivna viktimizacija neosporna. No takva je percepcija jasno izražena i u prethodno spomenutoj kohorti. U našem drugom radu na istoj kohorti (Penić i Čorkalo Biruški, 2009) pokazali smo da se sudionici koji se razlikuju u stupnju osobno doživljene ratne traume *ne razlikuju* u stupnju pripisivanja kolektivne krivnje »drugoj strani«, te smo taj nalaz objasnili jasnim konsenzusom u hrvatskom uzorku u pogledu toga koja je strana u nedavnom ratu bila žrtvom.

No, sličnost obrazaca odgovora koji nalazimo u starijem, kohortnom reprezentativnom uzorku i prigodnom uzorku mladih Vukovaraca upozorava na bitnu činjenicu: obrazac ideje kolektivne odgovornosti generacijski je sličan i upućuje na vrlo spore društvene procese suočavanja obiju strana s događajima u ratu koji, napose u Vukovaru, još uvijek vrlo snažno određuju dinamiku odnosa u zajednici (Ajduković i Čorkalo Biruški, 2008; Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009). To potvrđuju i dobivene razlike u opravdavanju postupaka vlastite grupe, koje je izraženije u hrvatskom uzorku, no oba uzorka pokazuju jasne tendencije opravdavanja »svojih«. Kod obiju je grupa (Slika 1a) najčešće opravdanje da su zlodjela činili samo neki pojedinci, no više od 50% Hrvata koristi se i svim drugim opravdanjima. Jedina je iznimka, koja ipak upućuje na postojanje svijesti o tome da ni vlastita grupa nije bezgrešna, ta da se ipak 44% sudionika ne slaže s tvrdnjom da vlastiti narod nije počinio u ratu ništa loše.

Osim već spomenutog opravdanja prema kojem su samo pojedinci činili zlodjela, i koje Srbi također biraju najčešće, sva druga opravdanja Srbi koriste manje izraženo. No drugo najizraženije opravdanje jest da su za zločine u vlastitim redovima krive okolnosti. I dok Hrvati, dakle, više nego Srbi opravdavaju postupke vlastite grupe, birajući pritom zaštitne strategije koje naglašavaju njihovu ulogu grupe-žrtve koja se branila u ratu, kod Srba se može uočiti izraženo odbijanje prihvaćanja odgovornosti za zločine koje su počinili pojedini pripadnici grupe te opravdavanje nedjela ratnim okolnostima.

Dobiveni odnosi među promatranim varijablama očekivani su i u skladu s drugim istraživanjima. Očekivana je pozitivna povezanost etničkog iden-

titeta i opravdavanja postupaka vlastite grupe s pripisivanjem kolektivne krivnje i njihova negativna povezanost s prihvaćanjem kolektivne krivnje. Kako to dobiveni koeficijenti korelacije i pokazuju (Tablica 2), povezanosti su slične u obama uzorcima, uz jasnu razliku povezanosti etničkog identiteta i prihvaćanja kolektivne krivnje, koja u Hrvata postoji i negativna je, dok kod Srba, iako istoga smjera i podjednake veličine, nije značajna. Očito je riječ o graničnim vrijednostima veličine korelacije – ta je povezanost i u hrvatskom uzorku marginalno značajna ($p < 0,05$) pa pretpostavljamo da bi na većem uzorku u Srba dosegla značajnost.

Međutim, obje se varijable, i etnički identitet i opravdavanje postupaka vlastite grupe, pojavljuju kao značajni prediktori doživljaja kolektivne krivnje, iako različite snage u obama uzorcima. U obama su uzorcima opravdavanje postupaka vlastite krivnje robustan prediktor prihvaćanja kolektivne krivnje: što je ta tendencija izraženija, to je prihvaćanje kolektivne krivnje manje. Pritom je opravdavanje postupaka u hrvatskom uzorku medijator odnosa etničkog identiteta i prihvaćanja krivnje. Drugim riječima, izraženiji etnički identitet dovodi do snažnijeg opravdavanja postupaka vlastite grupe i do manjeg prihvaćanja kolektivne krivnje. Koliko etnički identitet ovdje sadržava i aspekt *identiteta naroda kao žrtve*, na temelju provedene analize ne možemo sa sigurnošću odrediti. No, druga istraživanja pokazuju značajnu ulogu *natjecanja u veličini žrtve*, dakle sukoba oko toga tko je bio veća žrtva (engl. *competitive victimhood*) na opravdavanje postupaka vlastite grupe i spremnost na opraštanje. Na uzorku irskih studenata, katolika i protestanata, pokazalo se da je izraženije natjecanje u veličini žrtve bilo povezano sa snažnijim grupnim identitetom, koje je vodilo manjoj sklonosti opraštanju i većoj sklonosti opravdavanju grupnih postupaka (Noor, Brown i Prentice, 2008). Na srpskom uzorku etnički identitet nema ulogu u stupnju prihvaćanja kolektivne krivnje, pa i nepostojanje tog odnosa može pomoći u tumačenju nalaza o nesklonosti srpskog uzorka da prihvati odgovornost za djela svojih sunarodnjaka.

Da i u Vukovaru postoji izvjesno *natjecanje u veličini žrtve*, pokazuju podatci prikupljeni i na ovom uzorku: dok 82% Hrvata smatra da su Hrvati veće žrtve u prošlom ratu, 84% Srba smatra da su Hrvati i Srbi podjednako velike žrtve. Razvoj *kulta žrtve*, koliko kod se u okolnostima kad se nepravda događa status žrtve čini neupitnim, ima značajne posljedice na kolektivno sjećanje, kolektivni identitet i kolektivnu budućnost. Kasnije podsjećanje na status žrtve može oslabiti senzibilitet javnosti te iste grupe koja je jednom bila žrtvom na nepravdu koju u novim okolnostima čini nekoj drugoj grupi. To potvrđuje nedavna povijest ovih prostora, ali i eksperimentalna istraživanja (Wohl i Branscombe, 2008).

Etnički identitet i opravdavanje postupaka vlastite grupe relevantne su determinante i pripisivanja kolektivne krivnje. Kod Hrvata je, za razliku od prethodne predikcije, značajan jedino doprinos etničkog identiteta. Opravdavanje postupaka ne pojavljuje se kao relevantan samostalni prediktor pripisivanja kolektivne krivnje. Kod Srba je, ponovo za razliku od prethodne predikcije, u prvom koraku regresijske jednadžbe etnički identitet značajan prediktor da bi, uvođenjem varijable opravdavanja, izgubio prediktivnu snagu. Ovdje je, dakle, ponovo riječ o medijaciji odnosa etničkog identiteta i kolektivne krivnje, ali kod Srba njezina pripisivanja: snažniji etnički identitet dovodi do izraženijeg opravdavanja postupaka vlastite grupe, koji onda dovodi do izraženijeg pripisivanja kolektivne krivnje.

Naši rezultati pokazuju iznimnu ulogu opravdavanja postupaka vlastite grupe u doživljaju kolektivne krivnje, dakle njezinu prihvaćanju, ali i u njezinu pripisivanju i kod Srba i kod Hrvata. Ako želimo taj, kako smo istaknuli, koristan intrapsihički proces sazrijevanja ideje da nisu narodi krivci, ali da se narodi moraju suočiti s vlastitom prošlošću, pa tako i djelima i nedjelima počinjenima u svoje ime, iskoristiti kao značajan element socijalno-rekonstrukcijskih procesa u Vukovaru, ali i drugim zajednicama koje funkcioniraju opterećene proživljenim u ratu, tada pitanjima žrtava treba pristupiti s pozicije njihove zaštite i poštovanja, a ne s pozicije prebrojavanja i natjecanja. Istraživanje Bergmana i Erba (1991, prema Rensman, 2004) pokazalo je značajne generacijske razlike u obrambenim reakcijama na njemačku prošlost: dok je 75% generacije pripadnika Hitlerove mladeži izjavilo da želi završiti s raspravama o njemačkoj prošlosti, ti su postotci opadali u mlađim generacijama – tako je izjavljivalo 66% druge generacije te 58% ispitanika mlađih od 35 godina. Drugim riječima, što je sukob bilo dalje u povijesti, to su generacije bile sve spremnije kritički vrednovati odgovornost vlastite grupe. Ti nalazi, međutim, ne pokazuju da suočavanje s prošlošću treba ostaviti nekoj drugoj generaciji – oni pokazuju da svaka generacija u tom procesu ima svoj dio odgovornosti.

LITERATURA

- Ajduković, Dean (2003). »Socijalna rekonstrukcija zajednice«, u: Dean Ajduković (ur.). *Socijalna rekonstrukcija zajednice: psihološki procesi, rješavanje sukoba i socijalna akcija*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, str. 11–39.
- Ajduković, Dean i Čorkalo, Dinka (2004). »Trust and betrayal in war«, u: Eric Stover i Harvey Weinstein (ur.). *My neighbor, my enemy: justice and community in the aftermath of mass atrocity*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 287–302.

- Ajduković, Dean i Čorkalo Biruški, Dinka (2008). »Caught between the ethnic sides: inter-ethnic relations of children and parents in the post-war community«, *International Journal of Behavioral Development*, 32 (4): 337–347.
- Ajduković, Dean, Čorkalo Biruški, Dinka, Jelić, Margareta i Penić, Sandra (2008). »Prilagodba pojedinca i zajednice u vrijeme društvene tranzicije«, interna dokumentacija projekta (neobjavljeno).
- Baron, Robert M. i Kenny, David A. (1986). »The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic and statistical considerations«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6): 1173–1182.
- Bar-Tal, Daniel, Raviv, Amiram, Raviv, Alona i Dgani-Hirsh, Adi (2009). »The influence of the ethos of conflict on Israeli Jews' interpretation of Jewish-Palestinian encounters«, *Journal of Conflict Resolution*, 53 (1): 94–118.
- Biro, Mikloš, Ajduković, Dean, Čorkalo, Dinka, Djipa, Dino, Milin, Petar i Weinstein, Harvey (2004). »Attitudes towards justice and social reconstruction in Bosnia and Herzegovina and Croatia«, u: Eric Stover i Harvey Weinstein (ur.). *My neighbor, my enemy: justice and community in the aftermath of mass atrocity*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 183–205.
- Branscombe, Nyla R. i Doosje, Bertjan (ur.) (2004). *Collective guilt: international perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Branscombe, Nyla R., Doosje, Bertjan i McGarty, Craig (2003). »Antecedents and consequences of collective guilt«, u: Diane M. Mackie i Eliot R. Smith (ur.). *From prejudice to intergroup emotions: differentiated reactions to social groups*. New York, Hove: Psychology Press, str. 49–66.
- Branscombe, Nyla R., Slugoski, Ben i Kappen, Diane M. (2004). »The measurement of collective guilt: what it is and what it is not«, u: Nyla R. Branscombe i Bertjan Doosje (ur.). *Collective guilt: international perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 16–34.
- Brown, Rupert i Cehajic, Sabina (2008). »Dealing with the past and facing the future: mediators of the effects of collective guilt and shame in Bosnia and Herzegovina«, *European Journal of Social Psychology*, 38 (4): 669–684.
- Clark, Janine Natalya (2008). »Collective guilt, collective responsibility and the Serbs«, *East European Politics & Societies*, 22 (3): 668–692.
- Čorkalo, Dinka, Ajduković, Dean, Weinstein, Harvey M., Stover, Eric, Djipa, Dino i Biro, Mikloš (2004). »Neighbors again? Intercommunity relations after ethnic cleansing«, u: Eric Stover i Harvey Weinstein (ur.). *My neighbor, my enemy: justice and community in the aftermath of mass atrocity*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 143–161.
- Čorkalo Biruški, Dinka i Ajduković, Dean (2009). »Od dekonstrukcije do rekonstrukcije traumatizirane zajednice: primjer Vukovara«, *Revija za socijalnu politiku*, 16 (1): 1–24.
- Čorkalo Biruški, Dinka i Penić, Sandra (u tisku). »Facing the trauma, facing the enemy: war trauma, in-group identification, collective guilt and outgroup attitudes in Croatian and Serbian samples«, u: Dario Spini, Dinka Čorkalo Biruški, Guy Elcherot i Mirjana Vasović (ur.). *Facing massive violence and social change: collective experiences in the former Yugoslavia*.

- Doosje, Bertjan, Branscombe, Nyla R., Spears, Russel i Manstead, Antony S. R. (1998). »Guilty by association: when one's group has a negative history«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 75 (4): 872–886.
- Doosje, Bertjan, Branscombe, Nyla R., Spears, Russel i Manstead, Antony S. R. (2004). »Consequences of national ingroup identification for responses to immoral historical events«, u: Nylaj R. Branscombe i Bertjan Doosje (ur.). *Collective guilt: international perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 95–111.
- Doosje, Bertjan E. J., Branscombe, Nyla R., Spears, Russell i Manstead, Antony S. R. (2006). »Antecedents and consequences of group-based guilt: the effects of ingroup identification«, *Group Processes & Intergroup Relations*, 9 (3): 325–338.
- Hewstone, Miles, Cairnes, Ed, Voci, Alberto, McLernon, Frances, Niens, Ulrike i Noor, Masi (2004). »Intergroup forgiveness and guilt in Northern Ireland: social psychological dimensions of *The troubles*«, u: Nyla R. Branscombe i Bertjan Doosje (ur.). *Collective guilt: international perspectives*. New York: Cambridge University Press, str. 193–215.
- Iyer, Aarti, Leach, Colin Wayne i Pedersen, Anne (2004). »Racial wrongs and restitutions: the role of guilt and other group-based emotions«, u: Nyla R. Branscombe i Bertjan Doosje (ur.). *Collective guilt: international perspectives*. New York: Cambridge University Press, str. 262–283.
- Jaspers, Karl (2006 [1946]). *Pitanje krivnje? O političkoj odgovornosti Njemačke*. Zagreb: AGM.
- Kelman, Herbert C. (2008). »Reconciliation from a social-psychological perspective«, u: Arie Nadler, Thomas E. Malloy i Jeffrey Fisher (ur.). *The social psychology of intergroup reconciliation*. Oxford: Oxford University Press, str. 15–32.
- Luhtanen, Riia i Crocker, Jennifer (1992). »A collective self-esteem scale: self-evaluation of one's social identity«, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18 (3): 302–318.
- Manzi, Jorge i Gonzales, Roberto (2007). »Forgiveness and reparation in Chile: the role of cognitive and emotional intergroup antecedents«, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 13 (1): 71–91.
- Nadler, Arie i Shnabel, Nurit (2008). »Instrumental and socioemotional path to intergroup reconciliation and the needs-based model of socioemotional reconciliation«, u: Arie Nadler, Thomas E. Malloy i Jeffrey Fisher (ur.). *The social psychology of intergroup reconciliation*. Oxford: Oxford University Press, str. 37–56.
- Noor, Masi, Brown, Rupert i Prentice, Carry (2008). »Prospects of intergroup reconciliation: social-psychological predictors of intergroup forgiveness and reparation in Northern Ireland and Chile«, u: Arie Nadler, Thomas E. Malloy i Jeffrey Fisher (ur.). *The social psychology of intergroup reconciliation*. Oxford: Oxford University Press, str. 97–114.
- Penić, Sandra i Čorkalo Biruški, Dinka (2009). »Predviđanje pripisivanja i prihvaćanja kolektivne krivnje: uloga ratnoga traumatskog iskustva«, *Društvena istraživanja*, 18 (4-5): 851–874.

- Rensman, Lars (2004). »Collective guilt, national identity, and political processes in contemporary Germany«, u: Nyla R. Branscombe i Bertjan Doosje (ur.). *Collective guilt: international perspectives*. New York: Cambridge University Press, str. 169–190.
- Roccas, Sonia, Klar, Yechiel i Liviatan, Ido (2006). »The paradox of group-based guilt: model of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 91 (4): 698–711.
- Shnabel, Nurit i Nadler, Arie (2008). »A needs-based model of reconciliation: satisfying the differential emotional needs of victim and perpetrator as a key to promoting reconciliation«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 94 (1): 116–132.
- Sidanius, Jim i Pratto, Felicia (1999). *Social dominance: an intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, Henry (1981). *Human groups and social categories: studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, Henry i Turner, John C. (1986). »Theory of intergroup behavior«, u: Steve Worchel i William G. Austin (ur.). *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson-Hall Publishers, str. 7–24.
- Wohl, Michael J. A. i Branscombe, Nyla R. (2005). »Forgiveness and collective guilt assignment to historical perpetrator groups depend on level of social category inclusiveness«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 88 (2): 288–303.
- Wohl, Michael J. A. i Branscombe, Nyla R. (2008). »Remembering historical victimisation: collective guilt for current ingroup transgressions«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 94 (6): 988–1006.
- Wohl, Michael J. A., Branscombe, Nyla R. i Klar, Yehiel (2006). »Collective guilt: emotional reactions when one's group has done wrong or been wronged«, *European Review of Social Psychology*, 17 (1): 1–37.

»We« Cannot be Guilty?! Ethnic Identity and In-group Justification as Determinants of Experiencing Collective Guilt

Dinka ČORKALO BIRUŠKI

*Department of Psychology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb
dcorkalo@ffzg.hr*

Andreja MAGOČ

*Antun Bauer PS, Vukovar
andreja.magoc@yahoo.com*

The aim of this study was to relate the collective guilt, ethnic identity and in-group justifications on the sample of Croats and Serbs from the city of Vukovar, to explore differences between these groups and to predict collective guilt based on ethnic identity and in-group justifications. The research was conducted in the city of Vukovar with a sample of 70 participants of Croatian and 80 participants of Serbian origin, aged between 18 and 35 years. The results show no difference between Croats and Serb in collective guilt acceptance; however, Croats assign collective guilt more, they justify their in-group actions more, and have a stronger ethnic identity. As expected, there are positive correlations between ethnic identity, collective guilt assignment and in-group justifications. Collective guilt acceptance and the ethnic identity are negatively related, as well as the collective guilt acceptance and in-group justifications. The in-group justifications predict significantly a criterion of collective guilt acceptance in both samples: the more one justifies the in-group actions the less he/she accepts collective guilt. Ethnic identity contributes significantly in predicting the collective guilt assignment in the Croatian sample, and the in-group justifications contribute significantly in explaining the variance of the collective guilt assignment in the Serbian sample. The implications of the results for the future intergroup relations in the city of Vukovar and other post-conflict communities are discussed.

Key words: collective guilt assignment, collective guilt acceptance, ethnic identity, in-group justifications, Vukovar